ONA TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA O‘QUVCHILARDA VATANPARVARLIK TUYG‘USINI SHAKLLANTIRISHDA BADIIY ASARLARNING TARBIYAVIY IMKONIYATLARI

Atabayeva Javohir Shonazarovna

Magistr, Urganch davlat universiteti, Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (Boshlang‘ich ta'lim) yo‘nalishi, Urganch, O‘zbekiston

Annotatsiya. Mazkur maqolada ona tili va adabiyot darslarida o‘quvchilarda vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishda badiiy asarlarning tarbiyaviy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Muallif badiiy adabiyotning o‘quvchi qalbiga obraz, badiiy so‘z va hissiy kechinma orqali ta'sir etuvchi o‘ziga xos tarbiya vositasi ekanligini asoslab, vatanparvarlik mavzusidagi she'r, doston va hikoyalarning o‘quvchida ona-Vatanga muhabbat, milliy g‘urur va fidoyilik tuyg‘ularini uyg‘otishdagi o‘rnini ochib beradi. Maqolada badiiy asar qahramonlari obrazi, asarning g‘oyaviy-badiiy mazmuni va ularning tahlili vositasida tarbiyaviy ta'sirni kuchaytirish yo‘llari ko‘rsatilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, badiiy asar vatanparvarlik tuyg‘usini quruq nasihat emas, balki jonli estetik idrok orqali shakllantiradi va shu bois ona tili va adabiyot darslari milliy-ma'naviy tarbiyaning eng ta'sirchan omillaridan biri hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: vatanparvarlik tarbiyasi, badiiy asar, ona tili va adabiyot darslari, tarbiyaviy imkoniyat, milliy-ma'naviy qadriyatlar, badiiy obraz, estetik tarbiya, ona-Vatan, milliy g‘urur.

ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ ЧУВСТВА ПАТРИОТИЗМА У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. В статье анализируются воспитательные возможности художественных произведений в формировании чувства патриотизма у учащихся на уроках родного языка и литературы. Автор обосновывает, что

художественная литература является особым средством воспитания, воздействующим на душу ученика через образ, художественное слово и эмоциональное переживание, и раскрывает роль стихотворений, дастанов и рассказов патриотической тематики в пробуждении у учащихся любви к родной земле, национальной гордости и самоотверженности. Показаны пути усиления воспитательного воздействия посредством образов героев художественного произведения, его идейно-художественного содержания и их анализа. Результаты показывают, что художественное произведение формирует чувство патриотизма не через сухое наставление, а через живое эстетическое восприятие, в силу чего уроки родного языка и литературы являются одним из наиболее действенных факторов национально-духовного воспитания.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, художественное произведение, уроки родного языка и литературы, воспитательная возможность, национально-духовные ценности, художественный образ, эстетическое воспитание, родная земля, национальная гордость.

EDUCATIONAL POSSIBILITIES OF LITERARY WORKS IN FORMING A SENSE OF PATRIOTISM IN PUPILS IN NATIVE LANGUAGE AND LITERATURE LESSONS

Abstract. This article analyses the educational possibilities of literary works in forming a sense of patriotism in pupils in native language and literature lessons. The author substantiates that fiction is a distinctive means of education, influencing the pupil's soul through image, the artistic word and emotional experience, and reveals the role of poems, dastans and stories of patriotic theme in awakening in pupils love for their native land, national pride and self-sacrifice. The article demonstrates the ways of strengthening the educational impact through the images of the heroes of a literary work, its ideological and artistic content, and their analysis. The results show that a literary work forms a sense of patriotism not through dry admonition, but through

living aesthetic perception, and for this reason native language and literature lessons are one of the most effective factors of national and spiritual education.

Keywords: patriotic education, literary work, native language and literature lessons, educational possibility, national and spiritual values, literary image, aesthetic education, native land, national pride.

Kirish. Yosh avlodni Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan ta'lim-tarbiya islohotlarining markaziy g‘oyasidir. "Ta'lim to‘g‘risida"gi Qonunda ta'limning asosiy vazifalaridan biri sifatida o‘quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqat, Vatanga muhabbat tuyg‘usini shakllantirish belgilangan [1]. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishga qaratilgan davlat siyosati ham yoshlar qalbida vatanparvarlik g‘oyalarini mustahkamlashni ustuvor yo‘nalish sifatida ilgari suradi [2]. Ushbu vazifani ro‘yobga chiqarishda ona tili va adabiyot darslari alohida o‘rin tutadi, chunki aynan shu darslarda o‘quvchi ona tilining go‘zalligi, xalqimizning boy adabiy merosi va badiiy so‘z qudrati bilan yuzma-yuz keladi.

Vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishda badiiy asarning tarbiyaviy kuchi beqiyosdir. Ma'rifatparvar pedagog Abdulla Avloniy tarbiyaning hal qiluvchi ahamiyatini ta'kidlab: "Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot, yo najot — yo halokat, yo saodat — yo falokat masalasidir", deb yozgan edi [3]. Uning "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida badiiy so‘z va axloqiy ibrat vositasida yosh avlodda vatanparvarlik, insonparvarlik va mehnatsevarlik fazilatlarini tarbiyalash g‘oyasi ilgari surilgan. Badiiy asar o‘quvchiga quruq axloqiy qoidalar emas, balki jonli obrazlar, qahramonlar taqdiri va hissiy kechinmalar orqali ta'sir ko‘rsatadi; shu bois u vatanparvarlik tuyg‘usini o‘quvchining ichki dunyosiga singdirishning eng tabiiy va ta'sirchan vositasiga aylanadi.

Ushbu maqolada ona tili va adabiyot darslarida vatanparvarlik mavzusidagi badiiy asarlarning tarbiyaviy imkoniyatlari nazariy va metodik jihatdan tahlil qilinadi.

Tadqiqotning maqsadi — badiiy asarning vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishdagi o‘ziga xos o‘rnini asoslash va uning tarbiyaviy ta'sirini oshirish yo‘llarini ko‘rsatishdan iborat.

Tadqiqot metodlari. Tadqiqot nazariy-tavsifiy xususiyatga ega bo‘lib, unda ilmiy-pedagogik manbalarni o‘rganish va tahlil qilish, qiyosiy tahlil hamda pedagogik tajribani umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Vatanparvarlik tarbiyasi, ona tili va adabiyot o‘qitish metodikasiga oid pedagogik adabiyotlar, shuningdek milliy ma'rifatparvarlik merosi o‘rganildi. Badiiy asarning tarbiyaviy imkoniyatlari uning g‘oyaviy-badiiy mazmuni, obrazlar tizimi va o‘quvchiga hissiy-estetik ta'siri nuqtayi nazaridan tahlil qilindi. Manbalar ilmiy salohiyati, mavzuga aloqadorligi va ta'lim amaliyotiga tatbiq etilishi mumkinligi mezonlari asosida tanlab olindi.

Natijalar. Ona tili va adabiyot darslari o‘quvchining nafaqat nutqiy savodxonligini, balki uning ma'naviy olamini, milliy ongi va vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantiruvchi muhim o‘quv predmetlaridir. Ona tili o‘qitish metodikasiga oid tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, til orqali o‘quvchi xalqning tarixi, qadriyatlari va dunyoqarashini anglab yetadi; ona tiliga muhabbat esa Vatanga muhabbatning tabiiy negizini tashkil etadi [4]. So‘z — millatning ma'naviy boyligi bo‘lib, badiiy adabiyot shu so‘z qudratini o‘quvchi qalbiga yetkazuvchi eng ta'sirchan vositadir. Shu bois ona tili va adabiyot darslarida vatanparvarlik tarbiyasi boshqa predmetlarga qaraganda chuqurroq va hissiyroq kechadi.

Badiiy asarning tarbiyaviy mohiyati uning obrazlar va hissiy ta'sir orqali ish ko‘rishida namoyon bo‘ladi. Oddiy axloqiy da'vat o‘quvchining ongigagina qaratilgan bo‘lsa, badiiy asar uning ham ongiga, ham qalbiga bir vaqtda ta'sir qiladi. O‘quvchi asar qahramonining quvonchi va iztirobini birga his qiladi, uning jasorati va fidoyiligidan ta'sirlanadi, shu tariqa vatanparvarlik tuyg‘usi unda tashqi talab emas, ichki ehtiyoj sifatida qaror topadi. Abdulla Avloniy ta'biri bilan aytganda, badiiy so‘z va axloqiy ibrat yosh qalbda go‘zal fazilatlarni xuddi bog‘bon niholni parvarish

qilganidek voyaga yetkazadi [3]. Mana shu hissiy-estetik ta'sir badiiy asarning boshqa hech bir tarbiya vositasi bilan almashtirib bo‘lmaydigan o‘ziga xos imkoniyatidir.

Vatanparvarlik mavzusidagi badiiy asarlar o‘zining janr va mazmun rang-barangligi bilan keng tarbiyaviy imkoniyatlarga ega. Ona yurt tabiatini kuylovchi she'rlar o‘quvchida tug‘ilib o‘sgan zaminga mehr uyg‘otsa, xalq qahramonligini tarannum etuvchi dostonlar va rivoyatlar unda milliy g‘urur va jasorat tuyg‘usini tarbiyalaydi. Vatan, ona tili, bayroq, xalqimizning o‘tmishi va buyuk ajdodlar siymosi aks etgan hikoyalar esa o‘quvchida tarixiy xotira va kelajak uchun mas'uliyat hissini shakllantiradi. Bunday asarlar tahlili orqali o‘quvchi qahramonlarga xos jasorat, sadoqat, fidoyilik, mehnatsevarlik va insonparvarlik kabi fazilatlarni anglab yetadi va ularni o‘ziga ibrat qilib oladi. Shu tariqa badiiy asar milliy-ma'naviy qadriyatlarni avloddan avlodga yetkazuvchi ko‘prik vazifasini bajaradi.

Badiiy asarning tarbiyaviy imkoniyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishda uning darsda to‘g‘ri tahlil qilinishi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Adabiyot o‘qitish metodikasining ilmiy asoslariga oid tadqiqotlarda ta'kidlanganidek, badiiy matnni o‘rganish uning g‘oyaviy mazmunini, obrazlar tizimini va badiiy til vositalarini o‘quvchiga ochib berishni taqozo etadi [5]. Obraz tahlili, asar g‘oyasini mustaqil anglash, ifodali o‘qish va matn ustida ishlash o‘quvchining asarda ilgari surilgan vatanparvarlik g‘oyasini chuqur idrok etishiga xizmat qiladi. Bunda o‘qituvchining mahorati muhim o‘rin tutadi: u o‘quvchini asar bilan hissiy muloqotga undashi, uning qalbida qahramonga nisbatan hamdardlik va Vatanga nisbatan muhabbat tuyg‘usini uyg‘ota olishi lozim. Aks holda hatto eng ta'sirchan asar ham o‘quvchi uchun oddiy o‘quv materialiga aylanib qolishi mumkin.

Zamonaviy ta'lim sharoitida badiiy asarning tarbiyaviy imkoniyatlarini faol ta'lim yondashuvlari bilan uyg‘unlashtirish yuqori samara beradi. Innovatsion pedagogik texnologiyalarga oid tadqiqotlarda qayd etilganidek, o‘quvchini faol ishtirokchiga aylantiruvchi usullar badiiy asar mazmunini chuqurroq o‘zlashtirishga

yordam beradi [6]. Masalan, qahramon xatti-harakatini muhokama qilish, asar g‘oyasi yuzasidan o‘z fikrini bildirish yoki Vatan haqidagi shaxsiy taassurotlarni ijodiy ifodalash o‘quvchining vatanparvarlik tuyg‘usini ongli va faol tarzda mustahkamlaydi. Shu yo‘sin badiiy asarning hissiy ta'siri o‘quvchining faol idroki bilan qo‘shilib, tarbiyaning ongli va tuyg‘uli birligini ta'minlaydi.

Muhokama. Tadqiqot natijalari vatanparvarlik tarbiyasida badiiy asarning tarbiyaviy imkoniyati uning mazmunidagina emas, balki shu mazmunning darsda qanday ochib berilishida ham mujassam ekanligini ko‘rsatadi. Badiiy asar o‘z-o‘zidan tarbiyalamaydi — uning tarbiyaviy ta'siri o‘qituvchining asarni tanlashi, tahlil qilishi va o‘quvchini hissiy idrokka yo‘naltira olishi orqali ro‘yobga chiqadi. Vatanparvarlik tuyg‘usi quruq nasihat yoki yodlatilgan ta'rif orqali emas, balki o‘quvchining asar qahramoni bilan hamdardlik qilishi, uning kechinmalarini birga yashab ko‘rishi orqali shakllanadi. Bu esa vatanparvarlik tarbiyasining psixologik tabiatiga — qadriyatning faqat shaxsiy kechinma orqali qaror topishiga — to‘liq mos keladi.

Shu bilan birga, badiiy asarning tarbiyaviy samaradorligi bir qator shart-sharoitlarga bog‘liq. Avvalo, asar o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga, badiiy saviyasi va g‘oyaviy mazmuniga ko‘ra puxta tanlanishi lozim; yuksak badiiy qiymatga ega, milliy qadriyatlarni teran aks ettiruvchi asarlargina chinakam tarbiyaviy ta'sir ko‘rsatadi. Ikkinchidan, asar tahlili uning hissiy-estetik tabiatini saqlagan holda olib borilishi, ya'ni asarni quruq g‘oyaviy sxemaga aylantirib yubormaslik kerak. Uchinchidan, o‘qituvchi darsda o‘quvchilar erkin fikr bildira oladigan, hissiy jihatdan ochiq muhit yaratishi zarur. Ushbu shartlar hisobga olinganda, ona tili va adabiyot darslari o‘quvchilarda vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishning eng ta'sirchan maydoniga aylanadi.

Xulosa. O‘tkazilgan tahlil ona tili va adabiyot darslarida vatanparvarlik mavzusidagi badiiy asarlar o‘quvchilarda Vatanga muhabbat tuyg‘usini shakllantirishda keng tarbiyaviy imkoniyatlarga ega ekanligini ko‘rsatdi. Badiiy asar

o‘z obrazlari, g‘oyaviy-badiiy mazmuni va hissiy-estetik ta'siri orqali vatanparvarlik tuyg‘usini o‘quvchining ongiga ham, qalbiga ham singdiradi. She'r, doston va hikoyalardagi milliy qahramonlar siymosi o‘quvchida jasorat, sadoqat, fidoyilik va milliy g‘urur kabi fazilatlarni tarbiyalab, milliy-ma'naviy qadriyatlarning uzviyligini ta'minlaydi.

Shu bois ona tili va adabiyot darslarida vatanparvarlik tarbiyasini badiiy asarning hissiy-estetik tabiatiga tayangan holda, uni puxta tanlash va teran tahlil qilish orqali amalga oshirish maqsadga muvofiqdir. Bu o‘qituvchidan yuksak metodik mahorat va badiiy didni talab etadi. Kelgusi tadqiqotlarda vatanparvarlik mavzusidagi aniq badiiy asarlar misolida ularning tarbiyaviy ta'sirini tajriba-sinov asosida o‘rganish istiqbolli yo‘nalish bo‘lib qolmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ta'lim to‘g‘risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020-yil 23-sentyabr, O‘RQ-637-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida"gi PF-60-sonli Farmoni. – Toshkent, 2022.
3. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 160 b.
4. Qosimova K., Matjonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Noshir, 2009. – 352 b.
5. Yo‘ldoshev Q. Adabiyot o‘qitishning ilmiy-metodik asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996. – 192 b.
6. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2008. – 180 b.